

(1804–1813), kneza Aleksandra (1842–1859) i kraljeve Petra I (1903–1921), Aleksandra I (1921–1934) i Petra II (1934–1945). Srbijom su vladali 41 godinu (u tri navrata: 1804–1813, 1842–1859, 1903–1918) a Jugoslavijom 27 godina (1918–1945). Ukupno su na prestolu sedeli 68 godina, a skoro dvostruko duže boravili su u izgnanstvu (126 godina). Posle pobede u Prvom svetskom ratu (1914–1918), svojim najvećim uspehom smatrali su stvaranje jugoslovenske države (1918). Kraljevi Petar I i Aleksandar I dobili su grandiozne spomenike i nazive bulevara u Parizu i drugde u Evropi. Dinastija je potekla iz naroda – kada je Karađorđe, seljak iz Topole, podigao Prvi srpski ustanak (1804–1813) – a kasnije se orodila s mnogim vladarskim dinastijama u Evropi. Kroz Balkanske ratove uvećala je teritoriju Srbije dva puta, a kroz Prvi svetski rat uvećala je teritoriju zemlje čak pet puta u odnosu na granice od pre 1912. Vojni puč (1941) u kome je zbačeno Namesništvo a kralj Petar II proglašen punoletnim, označio je uvođenje Jugoslavije u Drugi svetski rat na strani Saveznika. Međutim, nova jugoslovenska vlada i kralj morali su iste godine da izbegnu u Atinu, a potom u Kairo i London, gde su ostali do kraja rata, čuvajući legitimitet Jugoslavije na strani Saveznika. Sudbinu dinastije i države, međutim, odredio je odnos snaga između Saveznika na kraju rata: Jugoslavija je prepuštena komunističkoj interesnoj sferi, čime je presuđeno i monarhiji (1945). Tek pola veka kasnije, posle nestanka Jugoslavije i urušavanja komunizma, pojedini Karađorđevići su se vratili u zemlju kao privatna lica (1991). Porodična grobnica im je u Crkvi Sv. Đorđa, na Oplencu (Topola), zadužbini kralja Petra I. Do 2013. čekalo se na prenos zemnih ostataka u zemlju članova porodice umrlih u izgnanstvu u vreme komunizma, a Petar II bio je jedini kralj koji je počivao na tlu SAD (Liberativil). Podigli su više lepих dvorova i zdanja u Beogradu, Topoli, ali i u celoj Jugoslaviji, koja su im 1947. konfiskovana a funkcija im je prenamenjena. Povraćaj ijednog dela imovine još nije izvršen.

Nadamo se da će Zbornik radova *Karađorđe i njegovo nasleđe u srpskoj istoriji* doprineti novom i kvalitetnijem sagledavanju svih ovih činjenica.

Nebojša Jovanović

Сава Пустиња, ВАЗДУХОПЛОВНА ТЕХНОЛОГИЈА СФРЈ УОЧИ РАСПАДА ДРЖАВЕ, Београд, ауторско издање, 2017, 117.

Krajem marta ove godine pred čitaocima koji se interesuju za prošlost, sadašnjost i budućnost našeg vazduhoplovstva pojavila se knjiga iz pera mr Save Pustinje, general-potpukovnika u penziji i čoveka koji je obavljao niz najodgovornijih dužnosti u sistemu odbrane naše zemlje kada je reč o vazduhoplovstvu. Bio je poslednji direktor Vazduhoplovnotehničkog instituta u Žarkovu, načelnik Vazduhoplovnotehničke uprave, pomoćnik saveznog ministra odbrane za vojnoprivrednu delatnost, a pre svega inženjer koji je učestvovao u razvoju domaćih aviona poput Orla, Super Galeba i nikad dosanjanog „Novog aviona“.

Na 117 stranica i kroz tri ilustrovana poglavlja – *Potencijal SFRJ uoči raspada, G-4 Super Galeb* i *Program Novog aviona* autor je predstavio jugoslovensku vazduhoplovnu industriju i njen tehničko-tehnološki nivo u trenutku raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

U prvoj glavi posvećenoj vazduhoplovnim potencijalima nekadašnje Jugoslavije, u prvom delu akcentat je na bivšem Vazduhoplovnotehničkom institutu u Žarkovu, koji je predstavljen kroz prikaz osnivanja, dostignuća, međunarodne saradnje i vodećih ljudi koji su imali privilegiju da se nađu na čelu te eminentne naučno-istraživačke i projektne institucije. Knjiga nas dalje vodi kroz najznačajnije fabrike domaće vazduhoplovne industrije: fabriku aviona SOKO, fabriku aviona Utva, Prvu petoletku Trstenik, fabriku Teleoptikžiroskopi, DMB Beograd, ORAO Rajlovac, Potisje Ada, Irca-Energoinvest, fabriku „Rudi Čajavec“, uz spisak ostalih učesnika u vazduhoplovnoj industriji tadašnje zemlje.

Druga glava je posvećena Super Galebu G-4 (vojna oznaka: N-62), jednom od najuspešnijih vazduhoplova koje je iznedrila domaća vazduhoplovna industrija. Autor opisuje njegov razvoj i proizvodnju, međunarodnu promociju sa akcentom na SAD, operativnu upotrebu, s posebnim osvrtom na borbenu primenu aviona tokom oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije, osnovne taktičko-tehničke podatke i karakteristike i program modernizacije, uz ocenu (ne)opravdanosti pokretanja takvog programa u sadašnjim uslovima.

Poslednja glava stavlja u fokus program „Novi avion“, u javnosti poznat i kao NA, odnosno YU-supersonik, koji je trebalo da bude

vrhunac domaće vazduhoplovne industrije i ostvarenje stratezijskog koncepta o osloncu na sopstvene snage u razvoju i proizvodnji najsloženijih sistema naoružanja i vojne opreme. Autor se bavi pokretanjem programa Novog aviona, njegovim višenamenskim konceptom, radom na idejnom projektu i programu realizacije, izabranom varijantom idejnog projekta i karakteristikama letelice. Dalje se govori o dinamici odvijanja programa i njegovim troškovima, očekivanim efektima realizacije, zatim o aktivnostima na upoznavanju kapaciteta potencijalnih saradnika, zajedničkom radu u projektnim biroima, procesu traženja partnera za kooperaciju i usaglašavanju teksta ugovora za nastavak te saradnje. Nije zanemaren politički kontekst realizacije takvog kapitalnog projekta, pa autor otkriva i detalje poseta članova Saveznog izvršnog veća i Predsedništva SFRJ žarkovačkom institutu, njihova interesovanja za program i stavove prema njemu. Poglavlje nas dalje upoznaje sa dogradnjom potencijala za realizaciju Novog aviona, informatičkim alatom za laboratorije i projektovanje, odeljenjem za upravljanje letom, električnom komandom pravca na avionu Orao, razvojem napredne radarske tehnologije, laboratorijom za integraciju sistema i pripremom ostalih institucija i pogona. Ovo poglavlje se završava kratkim prikazom procesa gašenja programa i zvaničnog prekida saradnje sa stranim firmama.

Knjiga sadrži i sedam priloga koji predstavljaju važne segmente osnivanja, rada i ukidanja Vazduhoplovnotehničkog instituta u Žarkovu i kasnijih neuspelih pokušaja, u kojima je i sam autor učestvovao, da se Institut vaspostavi kao samostalna istraživačko-razvojna i naučna vazduhoplovna ustanova.

Vazduhoplovna publicistika, bilo da se bavi aktuelnim pitanjima aerokosmonautike ili prošlosti koja nudi neprocenjivo važna iskustva i pouke za budućnost, deli tešku sudbinu pisane reči u nas, pa ovakav samostalan izdavački poduhvat posebno treba pozdraviti. Iz tih razloga, knjiga generala Pustinje predstavlja dragoceno svedočanstvo neposrednog učesnika i vredan izvor za sve one koji istražuju ili se samo zanimaju za ove segmente istorije naše zemlje i neposrednog susudstva. U isto vreme ona je i opomena i podsticaj – za sve koji se bave vazduhoplovstvom ili utiču na njega da ne zanemare značaj vazduhoplovnih tehnologija za ukupan razvoj svake zemlje.

Mladen R. Tišma

JUGOSLAVIJA I POLJSKA U XX VEKU, Međunarodni tematski zbornik radova, urednici: prof. dr Momčilo Pavlović, dr hab. Andrzej Zaćmiński, dr Paweł Wawryszak, Beograd, Institut za savremenu istoriju – Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković“, 2017, 529.

Već pet godina u kontinuitetu Institut za istoriju i međunarodne odnose Univerziteta Kazimira Velikog iz Bidgošća i Institut za savremenu istoriju (ISI) iz Beograda organizuju bilateralne naučne konferencije i publikuju rezultate sa tih konferencija. To je već mali jubilej i svojevrсна tradicija koja prevazilazi okvire bilateralne međunarodne naučne saradnje. Po dosadašnjim rezultatima moglo bi se reći da se radi o određenoj misiji naučnika dve zemlje koji se svake godine sastaju kako bi izložili svoja istraživanja, koji debatuju i koji su uspeli da publikuju već četiri knjige iz istorije međusobnih odnosa i značajnih veza dva naroda i dve države, Poljske i Jugoslavije, odnosno Srbije, ne samo u XX veku.

Ukupnom saradnjom, konferencijama i publikovanim radovima može se reći da su do sada pomerene granice naučnih saznanja, postavljene solidne naučne osnove za dodatna istraživanja i izradu sinteze o odnosima Srba i Poljaka kroz istoriju, posebno u XX veku. Zajedničke knjige objavljene na oba jezika i sa rezimeima na engleskom predstavljaju naučni doprinos koji je postao nezaobilazan u projektima i istraživanjima.

Četvrti zbornik pod opštim naslovom *Jugoslavija i Poljska u XX veku* donosi radove sa izuzetno sadržajne i tematski raznovrsne konferencije održane u Beogradu 29–30. septembra 2016. Ukupno 29 radova, 15 srpskih i 14 poljskih autora. Vremenski okvir je XX vek, a radovi su grupisani hronološki – na međuratni, ratni i posleratni period. Teme iz međuratnog perioda su raznovrsne: od regionalnih udruženja slovenskih žena (Jasmina Milanović), jugoslovenskih diplomata u Poljskoj tokom 1919–1939 (Milan Gulić), trgovinskih, prosvetnih i kulturnih veza (Ivan M. Becić), delatnosti Lige poljsko-jugoslovenskih društava (Tomaš Lis) do posete pukovnika Jozefa Beka Jugoslaviji maja 1936 (Bojan Simić).

Ratni period 1939–1945. obuhvata tri rada koja se odnose na sličnu sudbinu dveju zemalja, posebno saradnju na samom kraju rata: *Poljska i Jugoslavija u strategiji delovanja Uprave za specijalne operacije 1940–1945*